

“Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış”

Bülent KAYA*

“Prof. Dr. Filiz Kılıç, Yrd. Doç. Dr. Turgut Tok, Coşkun Kökel, Tuncay Bülbül, Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.”

Özet

Bu çalışmada, “Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış” adlı eser tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi ve Bektaşi inançları, Türkler ve İslam, Batı Anadolu, Denizli şehri.

Abstract

In this work, the book is named “Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış” is introduced.

Key Words: Beliefs of Alawite and Bektashi, Turks and Islam, The west Anatolia, Denizli city.

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları ilk devirlerden itibaren çeşitli devletler kurmuşlar; farklı düşüncelerin karşılıklı etkileşimi sürecinde müstakil yorumlar oluşturmuşlar; varlıklarını ve kültürel kimliklerini muhafaza ederek bunları günümüze kadar zengin bir şekilde nakletmişlerdir. Sosyolojik açıdan insan topluluklarının millet olma sürecinin temel dinamiği kültürdür. Türk kültürü de binlerce yıllık bir süreç içerisinde gelişerek dünya uygarlık tarihinin temel sosyal güçlerinden biri olmuştur.

Türk kültürü toplumsal hayatın sosyal kurumları ekonomi, siyaset gibi yapıların yanında din alanında da gelişkenlik, zenginlik özellikleri taşır. Maveraünnehir ve Horasan merkezli başlayan Türklerin İslam dini ile temasları zaman içerisinde başta Oğuz Türkleri olmak üzere Türk topluluklarının bu dini benimsemeleri ile sonuçlanmıştır. Türkler İslam dinine dâhil olarak İslam din ve tarihinin aktif bir öznesi olurlar. Tasavvufi zeminde kendilerine özgü ekoller geliştirirler. “Türkistan Piri” Hoca Ahmed Yesevi Türklerin bu özgün yorumlarının karizmatik-tarihi temsilcisi olur. Horasan Türk tasavvuf geleneği Türkistan’da temel açılımı gerçekleştirip XIII. yüzyılda Oğuz göçleri ile Anadolu’ya taşınır. Söylemin bu yüzyıldaki önderliğini Hacı Bektaş Veli yapar. Hacı Bektaş Veli ve “Horasan Erenleri” olarak anılan Türk erenleri Alevilik, Bektaşilik düşüncelerinin oluşumunu ve gelişimini sağlarlar. Anadolu Türk kültür ve tarihinde Alevilik, Bektaşilik temel sosyal olgular olarak yer alır. Kültür ve tarihimiz üzerine gerçekleştirilecek çalışmalarda Alevilik, Bektaşilik yapıları önceliklidir.

Yazımızda Alevilik, Bektaşilik geleneklerini tarihsel gelişim içerisinde ana noktalarıyla inceleyen ve Denizli yerelinde Alevilik, Bektaşilik kültürlerinin oluşumunu yörenin Türkleşme süreci paralelinde ele alan “Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış” adlı eseri tanıtmaya çalışacağız.

Kitabın önsözünde, Türklerin tarih içerisinde devamlılıklarını sağlamalarının en önemli sebebinin, sahip oldukları zengin kültürel alt yapı olduğu vurgulanarak, kültürel birikimin kuşaktan kuşağa aktarımı sonucunda Türk milletinin asli unsurlarını koruyarak, günümüze kadar ulaştığı belirtilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün, “Temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti”

sözünün anlatmak istediği kültür kavramına işaret edilerek, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı ana unsuru kültür olarak gördüğü belirtilmektedir.

Eser Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları'ndan çıkmıştır. Çalışmada genel hatlarıyla; Türklerin dini tarihi ile ilgili bilgiler verilmesinin devamında Alevilik ve Bektaşilik düşüncelerinin Türk kültürü içerisindeki yeri sosyolojik boyutları, tarihî süreçteki dönüşümleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle eserde yer alan bölümleri, ana ve alt başlıkları ile birlikte belirterek, daha sonra bu kısımlarda verilen bilgilerden hareketle, temas ettiği önemli noktaları göstermeye çalışacağız.

“Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış” adlı eser iki bölümden oluşmaktadır. I.Bölüm, “Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşilik” adını taşır. Bu bölüm de kendi içerisinde üç ana başlığa ve bu ana başlıklar da birçok alt başlığa ayrılmıştır.

I. Bölüm'ün altında yer alan ilk ana başlık, “Türklerdeki Din ve İnanış Olgusuna Genel Bakış” adını taşır. Bu bölüm; 1. İslamiyet Öncesi Türk İnanışları, 2. Türklerin İslamiyet'le İlk Temasları ve İslamiyet'i Kabul Edişleri, adı altındaki iki alt başlıkta ele alınmıştır. İlk kısımda Türklerin eski inançları hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci kısımda, Türklerin İslam dinine geçişleri konu edilerek, bu geçiş sürecinde Türklerin İslamiyet'i benimsemelerinde etkin olan sebepler belirtilmiştir.

I. Bölüm'ün ikinci ana başlığı, “Horasan Türk Tasavvuf Düşüncesi ve Anadolu'da Oluşan Horasan Eren Geleneği” adını taşır. Bu başlık sırasıyla; 1. Horasan Türk Tasavvuf Düşüncesi, 2. Anadolu'da Oluşan Horasan Eren Geleneği, 3. Balkanlarda Oluşan Horasan Eren Geleneği, 4. Batı Anadolu Alevi ve Bektaşi Geleneğine Genel Bakış” alt başlıklarından oluşmaktadır.

“Horasan Türk Tasavvuf Düşüncesi” başlığı altında, Türk tasavvuf düşüncesinin temelini oluşturan Hoca Ahmed Yesevî ve ardılları hakkında bilgi verilmektedir.

“Anadolu'da Oluşan Horasan Eren Geleneği” başlığı altındaki “Horasan Eren Geleneği Etrafında Anadolu'nun Türkleşmesi” ve “Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri” alt başlıklarda ana çizgileriyle Anadolu'nun Türkleşme süreci ve Hacı Bektaş Veli merkezli gelişen tasavvuf geleneğine yer verilmiştir.

“Anadolu'da Oluşan Horasan Eren Geleneği” başlığının altında yer alan, “İnanç-Dede Ocaklarına Genel Bakış” ve “Bektaşiliğe Genel Bakış” bölümlerinde Aleviliğin önemli temsilcileri ve Bektaşiliğin özelliklerinden söz edilerek; ritüel ve kavramlardan bahsedilmiştir.

“Balkanlarda Oluşan Horasan Eren Geleneği” başlığı altında Alevilik ve Bektaşilik düşüncelerinin önemli temsilcilerinden olan Sarı Saltık'tan başlayarak geleneğe bağlı karizmatik temsilciler hakkında açıklamalar yapıp Alevilik ve Bektaşiliğin Balkan coğrafyasındaki gelişimi anlatılmaktadır.

“Batı Anadolu Alevi ve Bektaşi Geleneğine Genel Bakış” başlığı altında Seyyid Battal Gazi, Seyyid Cemal Sultan, Rasûl Baba, Karaca Ahmed Sultan, Kolu Açık Hacım Sultan, Veli Baba Sultan, Şah Ahmed Sultan ve Abdal Musa Sultan gibi tarihî kişiliklerin Alevilik, Bektaşilik ile bağlantıları ele alınmıştır. Denizli yöresinin bu gelenek bağlamında önemine dikkat çekilmiştir. Batı Anadolu'nun Türkleşme süreci tarihsel boyutta coğrafi ve sosyal unsurlarıyla gösterilmiştir.

I. Bölüm'ün üçüncü ana başlığı “Denizli ve Çevresi Alevi ve Bektaşi Kültürü” şeklindedir. Bu başlık altı alt başlıktan ve bu alt başlıkların bazıları da küçük alt başlıklardan oluşmuştur. Eserin bu kısmında Batı Anadolu ve Ege yöresinde gelişen Alevi, Bektaşi inancı Denizli ve çevresine indirgenerek daha ayrıntılı bir biçimde, yine inanç temsilcileri ışığında anlatılmıştır. Ayrıca yörede günümüzde de varlığını koruyan ve inanç merkezi olarak görev yapan Alevi ve Bektaşi kültür birimleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu ana başlığın altında yer alan ilk üç alt başlıkta; Sarı İsmail Sultan, Koyun Baba, Teslim Abdal ve Kazak Abdal gibi geleneğin temsilcileri anlatılmıştır.

Diğer alt başlıklar sırasıyla; “Tarihî Süreçte Denizli'de Faaliyet Gösteren Diğer Bektaşi Tekke ve Dergâhları”, “Denizli İlinde Alevilik ve Bektaşilik” ve “Yerleşim Birimleri Özelinde Denizli'de

Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik” adlarını taşır. Bu bölümlerde tarih içerisinde Denizli’de yer alan Bektaşi tekkeleri Denizli’de yaşayan Alevi topluluklar ve Denizli’de bulunan Alevi, Bektaşi yerleşim birimleri tanıtılmıştır.

Eserin II. Bölümü, “Denizli’de Oğuz Yerleşimine Genel Bakış” adını taşır. Bu bölümde Denizli ili coğrafi özellikleriyle tanıtıldıktan sonra, Türklerin bölgeyi fetihleri ve sonraki dönemlerde Denizli’de yerleşen Türkmen aşiret ve oymakları anlatılmıştır.

II. Bölüm dört ana başlığa ayrılmıştır. İlk başlık, “Bölgenin Coğrafi Sınırının Değerlendirilmesi ve Genel Özellikleri” adını taşır. Burada yer alan altı alt başlık altında altı ayrı bölge anlatılmıştır. Bu bölgeler tarihî, coğrafi ve kültürel özelliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırma içerisinde ilçe merkezleri, köyler ve önemli yerleşim birimleri ayrıntılarıyla verilmiştir. II. Bölümün ikinci ana başlığı “Bölgenin Sosyal Yapısı” adını taşır. Bu başlık altında Denizli’nin Türkler tarafından fethedildikten sonra bir yerleşim yeri olarak iktisadî bakımdan gelişimi ve yörede yerleşik farklı Türk boylarının ve oymaklarının meslekî faaliyetleriyle ilgili bilgi verilmiştir.

II. Bölümün üçüncü ana başlığı “Bölgedeki Türk Tarihi”dir. Bu kısımda Türklerin Malazgirt Savaşı’ndan önce 1070 tarihinde bölgeye geldikleri anlatılarak, Bizanslılarla yapılan mücadeleler, Selçuklu ve Osmanlı zamanında bölgede yaşananlar anlatılmıştır. Bölümün dördüncü ve son başlığı, “Bölgede Oğuz (Yörük-Türkmen) Yerleşimi”dir. Bu kısımda Denizli ilinde yerleşmiş olan Türkmen gruplarının nüfus özellikleri tarihî tespitlerle ve önemli kaynaklarla aktararak, bölgede oluşan yerleşim süreci alt başlıklar halinde incelenmiştir.

İki bölümden oluşan eserin her bölümünün sonuna kaynakça kısmı eklenmiştir. Ayrıca ilk bölümün sonunda yazılı kaynaklarla birlikte saha çalışmalarında yararlanılan sözlü kaynaklar da belirtilmiş, kitabın sonunda “Özel Adlar Dizini” adı altında bir dizin verilmiştir. Kitabın en son kısmında içeriği belirginleştirici ve görsel olarak tamamlayıcı, inanç merkezlerine ve yerleşim birimlerine ait fotoğraflar bulunmaktadır.

Yukarıda genel itibariyle tanıtmaya çalıştığımız bu eser, Alevi ve Bektaşi inançları ile ilgili bilgiler ihtiva etmesinin yanında, konuyu tamamlayıcı bir eserdir. Eserin en önemli yanı da, saha çalışmaları sonucunda elde edilen bilgi ve verilerin objektif kaynaklarla desteklenmesidir. Eser, içerdiği ayrıntılar ve önemli bilgiler açısından da kendisinden sonra yapılacak çalışmalara temel oluşturacak düzeydedir.

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans öğrencisi.